**SEJM, STRUKTURA I LINIE ROZWOJOWE.
PRZYCZYNEK DO POCZĄTKÓW DZIAŁALNOŚCI
SEJMU USTAWODAWCZEGO (1919–1922)**

**SEJM, STRUCTURE AND DEVELOPMENT LINES.
BEGINNINGS OF THE FUNCTIONING
OF THE LEGISLATIVE SEJM 1919–1922 — A CONTRIBUTION**

The discussed document presents in detail the process of establishing political divisions and Deputies' clubs in the first six months of the activity of the Legislative Sejm, from February to August 1919. Author or authors of the document — the analysis was produced by the Information Section of the Ministry of Foreign Affairs — distinguished four breakthrough moments in shaping the structure of the first parliamentary representation of the independent Polish State. The first two resulted from a by-election conducted during the first session of the Sejm, i.a. at eastern lands and Greater Poland. Further changes in the distribution of the Sejm clubs were the effect of splits within peasant parties and the Popular National Union in July/August 1919. They were mostly inspired by the People's Peasant Party "Piast"'s aspiration to establish a stable majority around the club within the chamber's centre, allowing to appoint a government based on peasants' and workers' parties of national character. The other camp aiming to establish its own cabinet was the Popular National Union.

Słowa kluczowe: Sejm Ustawodawczy, parlamentaryzm, wybory, partie polityczne, II Rzeczpospolita, Ministerstwo Spraw Zagranicznych

Key words: Legislative Sejm, parliamentarism, elections, political parties, Second Republic of Poland, Ministry of Foreign Affairs

Fakty: Jedną z pierwszych decyzji rządu Jędrzeja Moraczewskiego, pierwszego gabinetu niepodległej Rzeczypospolitej, było przygotowanie ordynacji wyborczej do przedstawicielstwa narodowego, którego głównym zadaniem miało być opracowanie konstytucji. Podstawowym celem odradzającego się parlamentu miało być opracowanie podstaw ustrojowych państwa, a to powodowało, że przyjęto klasyczną dla systemów republikańskich formułę jednoizbowej konstytuancy. Ogłoszony 28 listopada 1918 r. dekret Naczelnika Państwa o ordynacji wyborczej określał podstawowe zasady prawa wyborczego, które miały regulować wybory do Sejmu Ustawodawczego [dalej: SU], a któ-

re — zgodnie z kolejnym dekretem wydanym tego samego dnia — odbyły się 26 stycznia 1919 r.¹ Wybory można było przeprowadzić jedynie na części ziem byłego zaboru rosyjskiego i austriackiego ze względu na toczące się walki o granice. Natomiast z części pozostałych ziem m.in. Wielkopolski, Pomorza i Śląska Cieszyńskiego do Sejmu delegowano przedstawicieli tych ziem, którzy zasiadali z wyboru w przedstawicielstwach państw zaborczych (Reichstagu i wiedeńskiej Rady Państwa)².

Sejm Ustawodawczy rozpoczął obrady 10 lutego 1922 r. W pierwszym posiedzeniu odrodzonego po przeszło wieku niewoli polskiego parlamentu mogło uczestniczyć, jak wynika z danych powyborczych i przedstawianego dokumentu, ok. 339 posłów³. Niestety ani prasa, ani stenogramy pierwszego posiedzenia nie podają dokładnej imiennej listy parlamentarzystów, którzy brali udział w tym historycznym wydarzeniu, choć „Robotnik” wspomina, że wzięli w nim wszyscy wybrani w wyborach posłowie⁴. Uwarunkowania procesu wyborczego zasadniczo wpłynęło na strukturę polityczną SU i zmiany w jej kształcie, które omawia przedłożony tekst. Proces kształtowania się największych klubów poselskich, które przez kolejne trzy lata nadawały pracom izby, odbył się w pierwszych dniach poprzedzających rozpoczęcie obrad. Ze względu na ramy czasowe, określone czasem powstania źródła, we wstępie zostaną zarysowane jedynie zmiany w strukturze konstytuancy w pierwszym półroczu jej działalności.

Wybory zakończyły się zwycięstwem narodowej demokracji, szczególnie na ziemiach byłej „Kongresówki”, która stanowiła matecznik polskiego ruchu narodowego. Klub Związku Ludowo-Narodowego w Sejmie zawiązał się w przededniu rozpoczęcia obrad i liczył prawdopodobnie 96 posłów. W ciągu pierwszych dni działalności konstytuancy jego skład powiększył się do 108 posłów⁵, co stanowiło ponad 1/3 początkowego składu Izby. Do klubu dołączyli także posłowie z Wielkopolski, przedstawiciele Chrześcijańskiej Demokracji, Polskiego Zjednoczenia Ludowego i bezpartyjni posłowie chłopscy. Również 9 lutego 1919 r. ukonstytuował się trzeci co wielkości klub poselski konstytuancy PSL „Piast”. Ustępował on w liczbie posłów przedstawicielstwu Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie” liczącemu 57 posłów, którego klub zawiązał się 10 lutego. W dalszej kolejności należy wymienić kluby: Związku Polskich Posłów Socjalistycznych, Polskiego Zjednoczenia Ludowego, Narodowego Związku Ludowego, Pracy Konstytucyjnej, Polskiego Stronnictwa Ludowego Lewica, Wolnego Zjednoczenia i Niemieckiego Stronnictwa Ludowego. W momencie rozpoczęcia prac

¹ Dz.U. z 1918 r. nr 18, poz. 46 i 47.

² A. Ajnenkiel, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1975, s. 120–121; *idem*, *Historia Sejmu Polskiego*, t. II, cz. II, *II Rzeczypospolita*, Warszawa 1989, s. 18–19.

³ A. Ajnenkiel wskazywał, że liczba posłów w chwili rozpoczęcia obrad wynosiła 340. Różnicę tę można wytłumaczyć składem tzw. „grupy Stapińskiego”, na którą wskazano przy analizie dokumentu. A. Ajnenkiel, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*..., s. 121.

⁴ *Otwarcie Sejmu*, „Robotnik”, 11 II 1919, nr 65, s. 2.

⁵ Pełną imienną listę posłów klubu ZLN na dzień 13 lutego 1919 r. podała narodowa „Gazeta Warszawska”. *Vide* Związek Ludowo-Narodowy, „Gazeta Warszawska”, 13 II 1919, nr 43, s. 3. A. Tomaszewska w przygotowanych aneksach do „Historii Sejmu Polskiego” podaje liczbę 109 posłów SU. Na obecnym etapie badań nie można wskazać źródeł tych rozbieżności. A. Tomaszewska, *Aneksy*, [w:] A. Ajnenkiel, *Historia Sejmu Polskiego*..., s. 285.

parlamentu funkcjonowało 10 klubów poselskich, a niezrzeszonych było kilkunastu posłów, m.in. Józef Buzek, Antoni Chłapowski i Marszałek Wojciech Trąpczyński⁶.

Na liczbę posłów zrzeszających się w poszczególnych klubach mogła mieć wpływ uchwała Konwentu Seniorów z 10 lutego 1919 r. o minimalnej liczbie członków, którą powinien mieć klub poselski, aby jego członkowie mogli zasiadać w tym gremium. Ostatecznie przyjęto, że musiał on liczyć co najmniej 12 członków⁷. Należy zwrócić uwagę na skład Konwentu, w którym miejsca przydzielono proporcjonalnie do liczby posłów zasiadających w danym klubie. W pierwszym historycznym posiedzeniu tego gremium wzięli udział z ramienia: Związku Ludowo-Narodowego — Stanisław Grabski, Wojciech Korfanty i Marian Seyda; Polskiej Partii Socjalistycznej — Ignacy Daszyński, Norbert Barlicki i Emil Bobrowski; PSL „Piast” — Wincenty Witos, Jan Dąb-ski, Franciszek Bardel; PSL — grupa Thugutta⁸: Stanisław Osiecki i Błażej Stolarski; NZR — Bolesław Fichna; PZL — Witold Kamieniecki i Andrzej Maj, Nojach Pryluc-ki⁹; klubu żydowskiego — Abraham Thon i Moszek Ela Halpern¹⁰. Na kolejnych posiedzeniach Konwentu rozpatrywano sprawę ustalenia składu poszczególnych komisji sejmowych oraz ustalano terminy posiedzeń kolejnych Sejmu.

W pierwszych miesiącach prac Sejmu jego skład ulegał dość istotnym przekształceniom. Wynikało to z konieczności uzupełnienia składu Izby o przedstawicieli ziem, na których wybory nie mogły się odbyć. Spór o rozwiązanie tego problemu zdominował pierwsze tygodnie działalności SU. Lewica uważała, że w Sejmie mogą zasiadać jedynie ci posłowie, którzy uzyskali legitymizację swego mandatu w wyborach. Poza tym sprzeciwiała się przeprowadzeniu wyborów na tych ziemiach byłego zaboru rosyjskiego, na których dominowała mniejszość białoruska lub w stosunku do których roszczenia mogłoby wysuwać państwo litewskie. Negowała również zasadność włączenia w skład Sejmu 71 przedstawicieli Naczelnej Rady Ludowej, kwestionując charakter ich wyboru¹¹. Stąd też jedynie w przypadku listy zgłoszonej na Śląsku Cieszyńskim Sejm, w związku z zajęciem tych ziem przez wojska czeskie, uznał za posłów kandydatów niepochozących z bezpośrednich wyborów¹².

Stanowisko to podzieliła większość Izby, co było między innymi pokłosiem objęcia funkcji marszałka Sejmu przez Wojciecha Trąpczyńskiego. Spowodowało to powsta-

⁶ A. Tomaszewska, *op. cit.*, s. 285.

⁷ P.A. Tusiński, „Sejm Polski domu swego ojczystego jedynym panem i gospodarzem” (odrodzenie Sejmu Rzeczypospolitej w 1919 r.), „Niepodległość i Pamięć” 2008, t. 15, nr 2, s. 146–147.

⁸ Mianem „grupy Thugutta” określano w pierwszych dniach działalności Sejmu klub PSL „Wyzwolenie”.

⁹ Nojach Pryluccki kandydował z listy Żydowskiego Stronnictwa Ludowego w Warszawie. Uzyskał mandat, który następnie wygaszono w maju 1919 r. w wyniku orzeczenia Sądu Najwyższego. Powodem był brak obywatelstwa polskiego, które N. Pryluccki uzyskał w 1922 r.

¹⁰ Posiedzenie konwentu seniorów, „Kurier Warszawski”, 11 II 1919, nr 42, s. 3; Ustalenie regulami-nu Sejmowego, „Gazeta Warszawska”, 13 II 1919, nr 45, s. 1.

¹¹ T. Hołowko, *W sprawie dopuszczenia do Sejmu tzw. „przedstawicieli” I*, „Robotnik”, 21 II 1919, nr 67, s. 1; idem, *W sprawie dopuszczenia do Sejmu tzw. „przedstawicieli” II*, „Robotnik”, 13 II 1919, nr 69, s. 1; *Jeszcze o przedstawicielach Naczelnej Rady Ludowej*, „Robotnik”, 13 II 1919, nr 69, s. 1; K. Domosławski, *Memorial w sprawie przedstawicielstwa Polaków z Litwy i Rusi*, „Robotnik”, 18 II 1919, nr 78, s. 1.

¹² A. Ajnenkiel, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej...*, s. 126.

nie w Sejmie szerokiej koalicji, która wsparła projekt PPS i odrzuciła możliwość kooptowania przedstawicieli NRL i innych organizacji społecznych z Wielkopolski. Podobnie negatywne stanowisko SU zajął wobec możliwości włączenia do swojego składu przedstawicieli Rady Narodowej Polskiej na Litwie¹³, Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi¹⁴ oraz posłów wybranych na początku lutego w okręgach grodzieńskim i białostockim¹⁵. Wniosek o rozstrzygnięcie kwestii uzupełnienia Izby o przedstawicieli tych wymienionych terytoriów był rozpatrywany przez Komisję Konstytucyjną SU. W pierwszym przypadku komisja, a następnie Sejm zajął stanowisko, że uzupełnienie składu konstituenty o przedstawicieli części ziem byłego zaboru pruskiego nastąpi w drodze wyborów przeprowadzonych na podstawie odrębnej ordynacji wyborczej¹⁶. W drugim przypadku większość komisji skłaniała się do przeprowadzenia tego procesu poprzez kooptację 16 przedstawicieli Kresów Wschodnich¹⁷. Jednak w czasie obrad większość klubów poparła wniosek mniejszości, który został złożony m.in. przez PPS i Piasta. Zakładał on, że wybory na tzw. Kresach wschodnich powinny odbyć się dopiero po ich włączeniu do Rzeczypospolitej zgodnie z wolą ich mieszkańców. W wyniku kompromisu kwestię rozstrzygnięcia tej sprawy przesłano do komisji oraz uchwalono przeprowadzenie wyborów w obwodach bielskim i białostockim¹⁸. Wybory na ziemiach byłego zaboru pruskiego oraz we wskazanych obwodach wschodnich zamykały proces rozbudowy składu Izby w okresie pierwszej sesji sejmowej, która zamknęła się liczbą 84 posiedzeń 2 sierpnia 1919 r. Rozstrzygnięcie problemu uzupełnienia składu Izby zaciążyło na ocenach pierwszych miesięcy prac SU. Związana z ruchem syjonistycznym lwowska „Chwila” wskazywała, że nie stworzono „reprezentacji odpowiadającej faktycznemu ustosunkowaniu się ludności na ziemiach polskich”¹⁹.

Jednak jak podkreślali autorzy dokumentu, do najpoważniejszych zmian w strukturze politycznej Izby doszło w jej ostatnim tygodniu obrad, na przełomie lipca i sierpnia 1919 r. Wówczas to w wyniku dwóch secesji z przedstawicielstwa Związku Ludowo-Narodowego osłabieniu uległa pozycja dotychczas największego klubu sejmowego. W ich wyniku powstały kluby: Polskiego Zjednoczenia Ludowego na czele z Edwardem Dubanowiczem i Leopoldem Skulskim oraz Narodowo Chrześcijański Klub Robotniczy skupiony wokół ks. Stanisława Adamskiego²⁰. W związku z powyższymi zmianami powiększyła się również liczba klubów poselskich, która wzrosła na początku sierpnia do 13.

¹³ *Kronika sejmowa*, „Gazeta Warszawska”, 9 II 1919, nr 39, s. 2.

¹⁴ *Posłowie z Rusi*, „Gazeta Warszawska”, 8 II 1919, nr 38, s. 3–4.

¹⁵ O odmowie włączenia wybranych wówczas posłów do SU miały przesądzić błędy o charakterze formalnym oraz fakt, że na części tych terenów toczyły się cały czas walki z bolszewikami, powodowało to, że na tym obszarze zawieszone były wolności obywatelskie, co uniemożliwiała przeprowadzenie wyborów zgodnie z zasadami określonymi w ordynacji wyborczej. *Vide Posłowie z Grodna*, „Monitor Polski” 1919, nr 34, s. 3. *Confer* Dz.U. z 1919 r. nr 240, poz. 295.

¹⁶ Sejm Ustawodawczy 1919–1922 [dalej: SU], druk nr 305, spr. sten. nr 26, ł. 13–14.

¹⁷ SU, druk nr 322.

¹⁸ Spr. sten. nr 28, ł. 43–44.

¹⁹ Pierwsza sesja sejmowa, „Chwila” 4 VIII 1919, nr 201, s. 1.

²⁰ S. Krukowski, *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1977, s. 168–169.

CHARAKTER ŹRÓDŁA

Prezentowane źródło znajduje się w zbiorach Działu Starych Druków i Rękopisów Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy w zespole Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, wśród komunikatów Wydziału Narodowościowego i Prasy, którym kierował wówczas Ludwik Abramowicz, publicysta i zwolennik autonomii ziem byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego w ramach państwa polskiego. Dokument zatytułowany „Sejm. Struktura i linie rozwojowe” liczy dziewięć numerowanych stron²¹. Stan zachowania dokumentu należy ocenić jako dobry. Niestety nieczytelne są niektóre fragmenty stanowiące jedną z najważniejszych części tekstu tabeli, pozwalające określić wielkość poszczególnych klubów poselskich. Częściowo braki te uzupełniono na podstawie literatury przedmiotu.

Materiał został opracowany i wytworzony w Sekcji Informacyjnej Ministerstwa Spraw Zagranicznych. W znajdujących się w Archiwum Akt Nowych zasobach znajdują się materiały ilustrujące strukturę MSZ w okresie jego pierwszych miesięcy działania pod kierownictwem Leona Wasilewskiego (pierwszego ministra spraw zagranicznych), który pełnił tę funkcję od listopada 1918 do stycznia 1919 r., komórki tej nie odnajdujemy jako wyodrębnionego działu w ramach Ministerstwa²². Ze względu na brak odpowiednich materiałów za kolejne miesiące działalności ministerstwa, kiedy funkcję tę sprawował premier Ignacy Jan Paderewski, musiałem się uciec do przypuszczeń wynikających z analizy materiałów porównawczych dostępnych w AAN. Sekcja Informacyjna działała w strukturach Wydziału Politycznego lub Wydziału Prasowego MSZ. Za umiejscowieniem w pierwszym dziale przemawia specyfika przygotowywanych i redagowanych treści. Za lokacją w drugim wydziale mogą wskazywać cytowania materiałów przygotowanych przez Sekcję Informacyjną w ówczesnej prasie codziennej. Nie można jednak wykluczyć, że Sekcja Informacyjna jako odrębna jednostka w ramach ministerstwa została powołana dopiero po objęciu kierownictwa przez I. Paderewskiego. Henryk Wereszycki wspomina o rozpoczęciu działalności wydawniczej przez Sekcję w sierpniu 1919 r., tj. w okresie powstania prezentowanego źródła²³. Należy również wskazać na podobieństwo między omawianym dokumentem a sprawozdaniami przygotowywanymi przez Wydział Ogólny MSZ z lat 1920–1921, w których również informowano o działalności organów państwowych, a w przypadku SU dokładnie omawiały podziały polityczne i charakter stosunków między głównymi obozami politycznymi²⁴.

Dokument powstał już po zakończeniu pierwszej sesji sejmowej. Wskazują na to informacje zawarte w tekście oraz analiza jego elementów zewnętrznych, przede wszystkim pieczęci pozwalających na określenie jego źródła i przybliżonej daty powstania. Najważniejsza z nich, zamieszczona w górnym prawym rogu pierwszej stro-

²¹ Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, Dział Starych Druków i Rękopisów, Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich [dalej: BPK ZCZW], nr akc. 1773/13 I, k. 108–116.

²² Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Spraw Zagranicznych [dalej: AAN MSZ], sygn. 1478, k. 1–2, 5–6.

²³ H. Wereszycki, *Historia Austrii*, Warszawa 1972, s. 25.

²⁴ AAN, MSZ, sygn. 9342, k. 5–10 i kolejne.

ny dokumentu, pozwala przypisać autorstwo dokumentu wcześniej wymienionej sekcji, bowiem zawiera treść: „Ministerstwo Spraw Zagranicznych — Sekcja Informacyjna z numerem 3644”. Pozostałe dwie pieczęcie wskazują natomiast, na obieg dokumentu, którego adresatem były Wydział Narodowościowy i Prasy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich oraz Departament dla Spraw Polaków Ziem Wschodnich. Do obu wymienionych instytucji dokument wpłynął 13 sierpnia 1919 r.

Tym samym można z dużą pewnością przyjąć, że dokument został opracowany między 3 a 13 sierpnia 1919 r. Potwierdzają to również fakty. Jedną z najważniejszych informacji w nim zawartych jest ta dotycząca powiększenia się pod koniec pierwszej sesji sejmowej klubu PSL „Piast”. Do zmian tych, jak wskazywał „Czas” z 3 sierpnia 1919 r., powołując się na depezę Polskiej Agencji Telegraficznej z dnia poprzedniego, doszło na początku tegoż miesiąca, tuż przed sejmowymi wakacjami. Między informacją podaną przez konserwatywny dziennik a treścią dokumentu zachodzi jednak pewna różnica. W cytowanej notce znalazła się informacja, że po przyłączeniu się reprezentacji „Piasta”, posłów zrzeszonych pod nazwą „Niezawisli Ludowcy”, klub ten miał liczyć 53 posłów²⁵. Natomiast jak wynika z cytowanego dokumentu, liczba ta wynosiła 54 posłów.

Prezentowane źródło w znacznym stopniu uzupełnia naszą dotychczasową wiedzę na temat kształtowania się polskiej sceny politycznej w pierwszych miesiącach niepodległości, poprzez przedstawienie głównych uwarunkowań przekształceń w strukturze politycznej pierwszego Sejmu niepodległej Rzeczypospolitej. Dotychczasowe opracowania tematu ze względu na stan zachowania archiwaliów bazowały głównie na źródłach porównawczych, to jest prasie i wspomnieniach²⁶, co nie zawsze pozwalało na dokładne odzwierciedlenie zmian omawianych w źródle.

W tekście zachowano oryginalny charakter narracji, uwspółcześniono natomiast pisownię, interpunkcję i ortografię. Tekst źródła został opatrzony przypisami, których zadaniem było wyjaśnienie lub uzupełnienie nieczytelnych fragmentów dokumentu.

„Sejm

/Struktura i linie rozwojowe/

Nieustalone stosunki polityczne na terenie Sejmu ustawodawczego, brak stałej większości o jasnym i określonym programie i zmiany spowodowane powoływaniem coraz to nowych posłów z ziem, na których wybory w swoim czasie odbyć się nie mogły, powodują konieczność nadzwyczaj bacznego śledzenia rozwoju stosunków sejmowych.

Dla poznania ustosunkowania sił poszczególnych frakcji i kierunku, w jaki Sejm co do swej struktury wewnętrznej podążał, podajemy poniżej tablicę przedstawiającą liczebność poszczególnych klubów i zmian, jakie w nich zaszły w czasie pierwszej sesji sejmowej, dzieląc ją na cztery okresy:

²⁵ „Czas”, 3 VIII 1919, nr 195, s. 1.

²⁶ A. Ajnenkiel, *Spór o model parlamentaryzmu polskiego do roku 1926*, Warszawa 1972; *idem*, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej...*; *idem*, *Historia Sejmu Polskiego...*; S. Krukowski, *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r...*

Nazwa Klubu	I	II	III	IV
Związek Sejmowy Ludowo-Narodowy	109	132	121	79
Narodowe Zjednoczenie Ludowe	—	—	—	63
Polskie Stronnictwo Ludowe/ Grupa Wyzwolenia	5? [nieczytelne w oryginale] ²⁷	57	57	57
Polskie Stronnictwo Ludowe/Grupa Piasta/	44	42	42	54
Polska Partia Socjalistyczna	35	35	35	35
Narodowo Chrześcijański Klub Robotniczy	—	—	30	30
Polskie Zjednoczenie Ludowe	31	34	27	—
Klub Pracy Konstytucyjnej	1? [nieczytelne w oryginale] ²⁸	17	17	17
Narodowy Związek Robotniczy	1? [nieczytelne w oryginale] ²⁹	32	-[nieczytelne w oryginale]? 5	15
Polskie Stronnictwo Ludowe/ Grupa Stapińskiego	— [nieczytelne w oryginale] ³⁰	12	12	12
Niezawisli Ludowcy	—	7	12	—
Posłowie bez określonej przynależności partyjnej	7	12	12	12
Wolne Zjednoczenie Posłów Żydowskich	10	10	10	10
Niemieckie Stronnictwo Ludowe	2	2	2	2
Secesjoniści z Polskiego Zjednoczenia Ludowego	—	—	—	6

Rubryka I obejmuje stosunki od chwili powołania Sejmu do chwili przybycia posłów wielkopolskich i z dwóch okręgów wschodnich³¹.

Rubryka II ilustruje zmiany, jakie zaszły w ustosunkowaniu sił w Sejmie z chwilą przybycia posłów wielkopolskich³², oraz posłów z dwóch okręgów wschodnich /białostockiego i białskiego/³³.

²⁷ Klub PSL „Wyzwolenie” liczył początkowo 57 posłów.

²⁸ Klub Pracy Konstytucyjnej liczył 17 posłów.

²⁹ Klub NZR liczył 17 posłów.

³⁰ Zdaniem A. Ajnenkiela, klub, którym kierował Jan Stapiński, liczył 13 posłów. *Vide* A. Ajnenkiel, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej...*, s. 131.

³¹ Dwa okręgi wschodnie to: okręg suwalski, w którym wybory odbyły się 16 lutego 1919 r. oraz okręg podlaski, w którym głosowanie odbyło się 9 marca 1919 r. *Vide* T. Rzepecki, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku*, Poznań 1920, s. 100, 147; A. Ajnenkiel, *Historia Sejmu Polskiego...*, s. 17.

³² Proces elekcji przedstawicieli ziem byłego zaboru pruskiego do Sejmu Ustawodawczego, regulowała specjalna ustawa z 5 kwietnia 1919 r. *Vide* Dz.U. z 1919 r. nr 30, poz. 253; druk nr 305, Sejm Ustawodawczy RP, Okres 1919–1922 [dalej: SU], s. 5.

³³ Wybory w okręgu białostockim i bielskim odbyły się 15 czerwca 1919 r. *Vide* Dz.U. z 1919 r. nr 240, poz. 295.

Rubryka III przedstawia okres, który trwał prawie do ostatniego tygodnia sesji sejmowej; jedyną zmianą w stosunku do okresu poprzedniego jest wystąpienie ze Związku Ludowo-Narodowego grupy Chrześcijańskiej Demokracji, oraz z Narodowego Związku Robotniczego grupy Narodowego Stronnictwa Robotniczego /stronnictwo wielkopolskie/ i utworzenie przez te dwie występujące grupy jednego klubu pod nazwą „Narodowo-Chrześcijański Klub Robotniczy”.

Rubryka IV przedstawia zmiany, jakie zaszły pod sam koniec sesji sejmowej, zmiany z dotychczasowych najgłębiej podrywające istniejący stan rzeczy.

Podane w tej rubryce (IV) liczby mogą po rozpoczęciu się jesiennej sesji sejmowej ulec pewnym zmianom, gdyż niektórzy posłowie nie chcieli decydować o przynależności swej do nowo powstałych klubów lub pozostania lub pozostania w formacjach bez porozumienia się z organizacjami wyborczymi działającymi w ich okręgach.

Pierwszym nowym ugrupowaniem, które powstało z powodu rozłamu istniejących klubów sejmowych, był Narodowo-Chrześcijański Klub Robotniczy w skład, którego weszły: Chrześcijańska Demokracja pozostająca dotychczas w Związku Ludowo-Narodowym i Narodowe Stronnictwo Robotnicze, które początkowo stworzyło klub z Narodowym Związkiem Robotniczym.

We wspólnym klubie z Narodowym Związkiem Robotniczym Narodowe Stronnictwo Ludowe stanowiło prawe skrzydło klubu. N.Z.R. zmuszony do prowadzenia uciążliwej walki z partiami socjalistycznymi i komunistami na terenie byłego zaboru rosyjskiego, mając w szeregach swoich elementy położeniem kraju [i — M.W.] usilną agitacją daleko więcej zradykalizowane, będąc stronnictwem wyraźnie klasowym, stawiając jako jeden ze swych zasadniczych postulatów usamodzielnienie polityki klasy robotniczej i wyeliminowanie zeń wpływów sfer posiadających i duchowieństwa, nieufnie odnosił się do organizacji robotniczej byłego zaboru pruskiego, posiadającej w swych szeregach poważną ilość duchowieństwa o dużych i dobrze ugruntowanych wpływach w organizacji /w liczbie 17 posłów N.S.R. jest trzech księży³⁴/. Tarcia między dwoma grupami klubu ujawniły się też w sprawach pierwszorzędnej wagi, rozstrzyganych w Sejmie. Przy głosowaniu nad reformą rolną obie grupy głosowały wręcz przeciwnie. W rozbieżności zapatrywań i głosowania w sprawie reformy rolnej upatrywano przyczynę ostatecznego rozłamu. Pogląd ten jest błędny, rozłam bowiem nastąpił już po pewnym czasie po uchwaleniu reformy. Przyczyna rozłamu polega z jednej strony na akcji sfer klerykalnych wewnątrz N.S.R. zmierzającej do utrzymania całkowitego swego wpływu w stronnictwie, z drugiej strony na rozpoczęciu bardzo usilnej akcji ze strony duchowieństwa w Chrześcijańskiej Demokracji dążącej do przyciągnięcia do siebie stronnictwa robotniczego nowo przyłączonej dzielnicy. Akcja sfer klerykalnych obu stronnictw została uwieńczona pomyślnym rezultatem. Rozłam w klubie N.Z.R. nastąpił niespodziewanie, bez podania jakichkolwiek poważnych motywów ze strony występujących, którzy odmówili także wydania komunikatu do prasy, uzasadniającego wystąpienie.

³⁴ Byli to: ks. Zygmunt Kaczyński, ks. Kazimierz Maliński i ks. Tadeusz Styczyński.

Krok posłów sejmowych wielkopolskich wywołał żywe poruszenie w samych organizacjach robotniczych byłego zaboru pruskiego. Organizacje poznańskie i część górnośląskich solidaryzują się z nim, zaś organizacje robotnicze Prus Zachodnich i najpotężniejsze polskie organizacje robotnicze, jakie istnieją w Westfalii znalazły się w opozycji. W dniu 10-tym sierpnia odbyć się ma w Poznaniu zjazd przedstawicieli wyżej wymienionych organizacji, poświęcony sprawom rozłamu i który ma zadecydować o dalszym kierunku polityki swego przedstawicielstwa sejmowego.

Nowy klub (Nar. Chrześ. Kl. Rob.) pozostaje w stosunkach przyjaznych ze Związkiem Ludowo-Narodowym, jego przedstawiciele pozostają nadal w sekretariacie Związku L.N. prowadząc wspólnie akcję organizacyjną w kraju.

Przegrupowania przedstawione w rubryce IV-ej, podanej tablicy, polegają na:

wystąpieniu ze Związku Ludowo-Narodowego 42 posłów, należących do Zjednoczenia Narodowego, Narodowego Stronnictwa Ludowego /stronnictwo dzielnicowe, wielkopolskie/ i bezpartyjnych;

zlikwidowaniu klubu Polskiego Zjednoczenia Ludowego i utworzeniu przez te dwie grupy wspólnego klubu pod nazwą „Narodowe Zjednoczenie Ludowe”;

wstąpieniu posłów figurujących, na podanej tablicy, pod nazwą „Niezawisłych Ludowców” składających się z secesjonistów ze Związku Ludowo-Narodowego i Zjednoczenia Ludowego, do klubu Piastowców.

Rozłam jaki dokonał się w Związku Ludowo-Narodowym, organizacji sejmowej obejmującej cały szereg stronnictw oraz dużą ilość posłów bezpartyjnych (na 121 — 42), nie polegał na rozbieżności poglądów na kwestie większej doniosłości, tyżące się zarówno zagadnień politycznych jak i społecznych. Sprawa sojuszu z Entente’a, stosunku państwa Polskiego do kresów wschodnich nie wywoływały w łonie związku żadnych nieporozumień. Nawet kwestia tak drażliwa, jak sprawa reformy rolnej, a więc kwestia społeczna i gospodarcza, co do których regulamin związku pozwalał na samodzielne stanowisko poszczególnych grup, została wewnątrz związku solidarnie załatwiona, pomimo, iż związek liczył 40 posłów włościańskich; podczas głosowania na plennum Izby, zaledwie trzech posłów wyłamało się w ostatniej chwili z solidarności.

Przyczyna ostatecznego rozłamu polega głównie na niemożności zrealizowania zasadniczego, taktycznego celu związku t.j. utworzenia większości sejmowej. Początkowo obliczenia, jeszcze na zebraniach organizacyjnych związku, pozwalające przypuszczać, iż związek sam będzie tak liczny, że stanowić będzie większość zawiodły. Można było ją stworzyć jedynie przez przyciągnięcie do siebie klubu Polskiego Zjednoczenia Ludowego, Piastowców, ew. Narodowego Związku Robotniczego. W stosunku do Piastowców stało się to niemożliwe z powodu rozpoczętej przez nich akcji, zmierzającej do uzyskania dominującego wpływu na stronnictwa ludowe, stojące więcej na lewicy, co nie pozwalało im, z powodów taktycznych na nawiązywanie, jakichkolwiek ściślejszych stosunków ze stronnictwami, uchodzącymi za prawicę Izby. Porozumienie tym bardziej utrudnione zostało przez brak na terenie Sejmu ugrupowania konserwatywnego, prowadzącego wyraźną politykę zachowawczą, przy jednoczesnym istnieniu takich organizacji i takiej polityki w kraju. Prawicą pomimo swych usilnych

starań stał się Związek Ludowo-Narodowy, który dążył do stworzenia silnego centrum sejmowego. Do tego stanu rzeczy przyczyniła się w wysokim stopniu taktyka stronnictw lewicowych, w szczególności klubu socjalistycznego, zmierzająca do wpojenia w licznie reprezentowane w Sejmie, a mało politycznie wyrobione włościanstwo, pojęcia o skrajnym konserwatyźmie związku.

Bankructwo koncepcji utworzenia większości sejmowej przez Związek Ludowo-Narodowy, a jednocześnie zdawanie sobie sprawy z konieczności jej utworzenia, wśród najszerzych warstw posłów, którzy upatrywali przyczynę owego bankructwa w zachowawczości związku, w szczególności zaś w odgrywaniu w nim dominującej roli przez stronnictwo narodowo-demokratyczne, skłoniło niektóre grupy wchodzące w skład jego jak: Zjednoczenie Narodowe, Narodowe Stronnictwo Ludowe (wielkopolskie) i grupę posłów bezpartyjnych do zerwania dotychczasowych tak ścisłych stosunków z resztą stronnictw związku. Postanowiono utworzyć klub o charakterze więcej demokratycznym w celu umożliwienia zbliżenia się z innymi klubami Sejmu. Tak, jak wystąpienie Chrześcijańskiej Demokracji ze Związku L.N. pozwoliło na rozbitcie klubu Narodowego Związku Robotniczego i przyciągnięcie do siebie Narodowego Stronnictwa Robotniczego (wielkopolskiego), tak samo i obecnie stronnictwa występujące doprowadziły do zupełnego zlania się z dotychczas samodzielnie istniejącym klubem Polskiego Zjednoczenia Ludowego. Utworzony został nowy klub pod nazwą: „Narodowe Zjednoczenie Ludowe”. Pomimo tych przegrupowań akcja ta do utworzenia większości nie doprowadzi bez wciągnięcia do niej Narodowego Związku Robotniczego, co przy obecnych stosunkach w kraju i na terenie Sejmu jest rzeczą więcej niż wątpliwą.

Różnic programowych między Związkiem Ludowo-Narodowym a nowo powstałym Narodowym Zjednoczeniem Ludowym prawie, że nie ma. Prawdopodobną jest rzeczą, że rozdzielenie to pozostanie jedynie na terenie Sejmu, zaś praca organizacyjna w kraju odbywać się będzie nadal solidarnie. Jest to zagadnienie nadzwyczaj wielkiej wagi, gdyż mało wyrobione politycznie i mało uświadomione szerokie warstwy ogółu przez ciągłe zmiany form organizacyjnych doprowadzone byłyby do stanu coraz to większego rozproszkowania, a nawet anarchii. Ucierpieć by na tym musiała też powaga samego Sejmu. Z niebezpieczeństw tych zdają sobie dokładnie sprawę przywódcy obu ugrupowań. Kwestia ta prawdopodobnie rozstrzygnięta będzie na zjeździe nowo powstałego stronnictwa, który odbędzie się w najbliższych dniach. Sekcja Informacyjna nie omieszka natychmiast przesłać odnośnego komunikatu.

W pozostałej, po wystąpieniu 42 posłów, części Związku Ludowo-Narodowego utworzyła się grupa mieszczańska, która w Sejmie przyjęła nazwę Zjednoczenia Mieszczańskiego³⁵, zaś jako stronnictwo zwać się będzie „Narodowe Stronnictwo Postępowe”. Ugrupowanie to liczy 12 członków, pozostaje nadal w Związku L.N. zaznaczyć jednak należy, iż istnieją w nim tendencje separatystyczne.

Drugi ośrodek akcji zmierzającej do utworzenia silnego centrum, składającego się przeważnie ze stronnictw ludowych i stanowiącego większość sejmową, spoczywa na klubie Piastowców. Jako najstarsze stronnictwo ludowe, posiadające wybitnych działaczy ludowych, pochodzących z samego ludu, posiada wielką siłę przyciągającą i asy-

³⁵ Grupa posłów miejskich w Sejmie, „Kurier Lwowski”, 3 VIII 1919, nr 212, s. 3.

milacyjną dla ogółu posłów włościańskich o niezdecydowanych poglądach politycznych. Wszyscy dotychczasowi secesjoniści włościanie z innych klubów figurujący w podanej tablicy, w rubryce III-ej pod nazwą „Niezawisłych Ludowców” w ostatnim tygodniu działalności sejmu wstąpili do klubu „Piastowców”.

O utworzenie większości klub Piastowców zabiega z wielką energią. Z chwilą powstania Narodowo-Chrześcijańskiego Klubu Robotniczego natychmiast przez posła Witosa zostało mu zaproponowane utworzenie komisji porozumiewawczej. Propozycja ta została przez Klub Narodowo-Chrześcijański przy bliższym wejrzeniu w skład owej komisji odrzucona, ze względu na to, iż byłby w niej zmajoryzowany przez stronnictwa włościańskie, co nie pozwoliłoby mu na skuteczną obronę warstw przezeń reprezentowanych. Prace prowadzące do stworzenia większości przez klub Piastowców zmierzały w dwóch kierunkach. Z jednej strony dąży on do rozbicia Związku Ludowo-Narodowego i wyeliminowania zeń posłów włościańskich, z drugiej strony do nawiązania jak najściślejszych stosunków z lewicą ludową, t.j., z klubem Wyzwolenia i zapewnienia sobie tam poważnych wpływów.

Usilnej agitacji klubu Piastowców należy też w części zawdzięczać powstanie Narodowego Zjednoczenia Ludowego. Stosunek tego nowo powstałego klubu do Piastowców nie da się obecnie ostatecznie ustalić z powodu ferii sejmowych. Stwierdzić jednak należy, iż ze strony tych ostatnich podjęte będą wszelkie wysiłki w celu wciągnięcia Narodowego Zjednoczenia Ludowego w orbitę swej polityki.

Dotychczasowe jednak wysiłki ze strony klubu Piastowców skierowane były do ugruntowania swych wpływów, a ewen.[tualnie — M.W.] nawet w przyszłości do rozbicia grupy lewicy ludowej, jakim jest klub Wyzwolenia i zbudowania na jego gruzach jednego wielkiego stronnictwa ludowego, w którym rola kierownicza przypadłaby prawdopodobnie posłom Piastowców, choćby ze względu na ich daleko większą dojrzałość polityczną. Akcja ta choć znajduje poparcie u pewnych posłów klubu Wyzwolenia (Erdman³⁶, Małupa³⁷) nie ma poważnych szans powodzenia. Wpływy lewicy socjalistycznej głęboko sięgające w tym klubie, choćby drogą ustępstw ze swego stanowiska, na korzyść prawicy klubowej nie dopuszczają do poważniejszych nieporozumień wewnętrznych. Tarcia zachodzące wewnątrz klubu Wyzwolenia do pomniejszenia liczby jego członków nie doprowadzają. Dalsze zaangażowanie się klubu Piastowców w politykę zmierzającą do jak największego zespolenia z klubem Wyzwolenia, posiada w sobie możliwość pewnej zmiany kierunku polityki Piasta przede wszystkim w zakresie zagadnień polityki zagranicznej. Klub Wyzwolenia zarówno w stosunku do spraw naszych granic wschodnich, w stosunku do Litwy i Białorusi, Komitetu Narodowego i jego koncepcji politycznych szedł solidarnie z klubem Polskiej Partii Socjalistycznej. Stanowisko dotychczasowe Sejmu w sprawach powyższych zawdzięczać należy zdecydowanej postawie klubu Piastowców. Czy postawa ta nie ulegnie pewnym zmianom dzięki zbyt bliskim stosunkom z Wyzwoleniem, twierdzić obecnie stanowczo nie można, lecz leży to w każdym razie w sferze najbliższych możliwości.

³⁶ Alfons Erdman (1886–1943), inspektor szkolny, wybrany w okręgu nr 27 z siedzibą w Pińczowie.

³⁷ Jan Małupa (1892–1962), kierownik szkoły rolniczej. W kolejnych latach używał nazwiska panińskiego matki Gawlikowski, został wybrany w okręgu nr 28 z siedzibą w Olkuszu.

Przy obecnym stanie stosunków sejmowych wysuwają się dwa sposoby rozwiązania sprawy większości sejmowej.

Pierwszy, to większość o przewadze stronnictw ludowych, do której utworzenia dąży przede wszystkim klub Piastowców;

W skład jej weszłyby:

Narodowe Zjednoczenie Ludowe.....	63
Wyzwolenie	57
Piastowcy.....	54
Narodowo-Chrześcijański Kl. Robot.	30
Narodowy Związek Robotniczy	15
.....	219

Na ogólną liczbę 392 posłów.

Drugi sposób rozwiązania sprawy większości za ośrodek, którego należy uważać Związek Ludowo-Narodowy przedstawia się jak następuje:

Związek Ludowo-Narodowy	79
Narodowe-Zjednoczenie Ludowe	63
Narodowo-Chrześcijański Kl. Robot.	30
Klub Pracy Konstytucyjnej	17
Narodowy Związek Robotniczy /?/	15
.....	204

Dotychczasowa taktyka klubu Socjalistycznego w Sejmie starała się o niedopuszczenie do utworzenia większości, na której oprócz by się mógł silny rząd. Niezdecydowane z powodu braku większości oblicze Sejmu i wynikający stąd brak silnego oparcia dla rządu, przy jednoczesnym posiadaniu przez Polską Partię Socjalistyczną silnej i rozgałęzionej sieci organizacyjnej stwarzały dla niej sytuację bardzo dogodną i powiększającą jej wpływy w kraju. Taktyka ta utrzymana będzie prawdopodobnie i w przyszłości. W ostatecznym razie gdyby miało przyjść do utworzenia większości, wszelkie wysiłki klubu Socjalistycznego skierowane będą ku temu, aby w większości tej odgrywały pewną rolę stronnictwa, w których PPS posiada zapewnione wpływy, tj. grupa Wyzwolenia i grupa Stapińskiego.

Sejm rozjechał się na ferie w chwili, kiedy nowe stosunki wywołane bardzo poważnymi przegrupowaniami nie miały czasu ustalić się, linii kierunkowych dalszego rozwoju prawie iż uchwycić nie można, kiedy nowe ugrupowania co do swej taktyki są niezdecydowane i chwiejne. Odbiera się wrażenie, iż rząd stworzywszy sobie jasny program swej polityki sejmowej mógłby owe linie Sejmowi narzucić i doprowadzić do stworzenia większości”.

*Maciej Wojtacki**

* **Dr Maciej Wojtacki**, Akademia Sztuki Wojennej, Wydział Bezpieczeństwa Narodowego, adiunkt w Instytucie Prawa i Administracji Obronnej, mawojta77@sejm.gov.pl